

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-41>

УДК 33.351

Надія ЛАЛУЄВА

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

<https://orcid.org/0000-0002-2689-9590>

e-mail: n.lalueva@univer.km.ua

АНАЛІЗ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ РЕГІОНУ

На основі аналізу літературних джерел українських та зарубіжних авторів розглянуто цілу низку наукових підходів щодо визначення поняття «інтелектуальний капітал регіону», серед яких виділено структурний, функціонально-структурний, термінологічний, ресурсний, практичний, відтворення нової вартості. Узагальнено особливості дефініцій розкриття сутності інтелектуального капіталу. Проведений аналіз дозволив закласти власне бачення щодо тлумачення інтелектуального капіталу регіону. Інтелектуальний капітал є комплексом знань, здібностей, інтелектуальних ресурсів, які можуть продукувати додаткову вартість, а також гарантувати ефективний розвиток економіки регіону. Обґрунтовано економічні аспекти дослідження інтелектуального капіталу. Констатовано, що структура інтелектуального капіталу досить складна, що пов'язано з багатоаспектністю його формування, використання та управління. Сформовано загальну структуру інтелектуального капіталу. Виділено способи структурування інтелектуального капіталу. Дослідивши різні думки науковців щодо структури інтелектуального капіталу регіону, виокремлено такі його елементи: людський (особистісний) капітал, організаційний (структурний) капітал та соціальний капітал.

Ключові слова: інтелект, інтелектуальний капітал, регіон, знання, людський капітал, соціальний капітал, організаційний капітал, нематеріальні активи, економіка знань.

Nadiya LALUEVA

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ANALYSIS OF SCIENTIFIC APPROACHES TO DEFINING THE ESSENCE OF THE REGION'S INTELLECTUAL CAPITAL

Based on the analysis of literary sources of Ukrainian and foreign authors, a number of scientific approaches to the definition of the concept of "intellectual capital of the region" are considered. Among them are: structural, functional-structural, terminological, resource, practical, and reproduction of new value. The peculiarities of the definitions of the essence of intellectual capital are generalized. The analysis allowed the author to form his own vision of the essence of the intellectual capital of the region, which is defined as a set of accumulated and qualitative knowledge, abilities, intellectual resources that can create added value and ensure the effective development of the region's economy. It is substantiated that most scholars focus their attention on the study of intellectual capital as an intangible asset of an organization, a set of employees' knowledge, intellectual assets, abilities that have economic value and generate income. The economic aspects of the study of intellectual capital are substantiated. It is stated that the structure of intellectual capital is quite complex, which is due to the multidimensionality of its formation, use and management.

The general structure of intellectual capital is formed. The ways of structuring intellectual capital are highlighted. Having studied different opinions of scientists on the structure of intellectual capital in the region, the following elements of it are allocated: human (personal) capital, organizational (structural) capital and social capital.

It is proved that the intellectual capital of the region is the basis of the productive forces of modern society and the main resource for the strategic development of regions in the knowledge economy.

Keywords: intelligence, intellectual capital, region, knowledge, human capital, social capital, organizational capital, intangible assets, knowledge economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

За сучасних умов переходу суспільства до економіки знань визначальним чинником розвитку виступають не лише природні, матеріальні ресурси, а й інтелектуальний капітал. В процесі трансформації економіки продукування та використання знань стає провідним чинником економічного розвитку та рівня життя населення, а всі галузі економіки стають наукомісткими та потребують використання інтелектуального капіталу. Без поширення інтелектуального капіталу в усі сфери діяльності неможливе становлення та розвиток економіки знань, а також впровадження інновацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вивчення теоретичних та практичних аспектів інтелектуального капіталу закладено в наукових працях та прикладних дослідженнях таких провідних іноземних та вітчизняних учених і фахівців, як Т. Стюарт, Е. Брукінг, Л. Едвінсон, О.В. Кендюхов, А.А. Чухно, В.М. Геєць, О.Г. Харковина, О.А. Грішнова, О.О. Стрижак та ін.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

Проте, в науковій літературі досі не сформовано єдиного підходу щодо тлумачення визначення інтелектуального капіталу регіону та його структури. Крім цього, недостатньо уваги приділено вивченню інтелектуального капіталу на регіональному рівні. Також мають місце проблеми, пов'язані з особливостями формування, використання, відтворення та накопичення інтелектуального капіталу регіону в сучасних умовах, а також складність об'єктивної оцінки його складових, що обумовили вибір теми дослідження, його мету та напрям подальших досліджень.

Формулювання цілей статті

Метою статті є аналіз наукових підходів до визначення сутнісної характеристики інтелектуального капіталу регіону.

Виклад основного матеріалу.

Питання управління розвитком інтелектуального капіталу базуються насамперед на аналізі його економічної сутності. Варто відзначити, що категорія «інтелектуальний капітал» складається з двох частин: «інтелект» та «капітал». Тому доречним буде пояснення цих двох понять.

Інтелект (лат. *intellectus* — розум) — розум, здатність мислити, сукупність розумових функцій (порівняння, абстракції, утворення понять, судження, висновки тощо), які або перетворюють сприйняття у знання, або критично переглядають уже наявні знання, або допомагають аналізувати їх. Капітал (лат. *capital* — головний) — економічна категорія; створені людиною ресурси, що використовуються людиною для виробництва товарів і послуг, які приносять дохід [1, с. 213]. Капітал — кошти, цінні папери, нерухомість тощо як засіб одержання прибутку, доходу [2, с. 414]. Капітал, за К. Марксом — це вартість, яка приносить додаткову вартість. У ширшому аспекті під капіталом розуміється цінність, яка приносить потік доходу.

Ш. Фур'є у 1829 р. в своїй праці «Новий господарський соціетарний світ» до основних чинників виробництва, крім праці й матеріально-речовинного капіталу, додав ще один важливий нематеріальний чинник – талант, який, по суті, є інтелектуальним активом.

Варто зазначити, що вперше термін «інтелектуальний капітал» було використано Дж. Гелбрейтом у 1969 році в праці «Знання – як капітал». Автор пояснював під цим терміном результат інтелектуальних здібностей людей.

Наступним поштовхом до дослідження сутності та економічної ролі інтелектуальних ресурсів в економічних трансформаціях послужили роботи Й. Шумпетера [3], Д. Белла і Дж. Гелбрейта, які розкрили роль інтелектуальних ресурсів у майбутньому суспільно-економічному розвитку.

На сьогодні трактування поняття «інтелектуального капіталу» залишається розмитим або суперечливим, оскільки розглядається лише у контексті певної теоретичної проблематики. Так як немає єдиного підходу до трактування сутності даної категорії, виникає необхідність більш детально дослідити різні точки зору вчених. У таблиці 1 наведені основні погляди вчених на визначення сутності поняття «інтелектуального капіталу».

Таблиця 1

Погляди вчених на трактування поняття «інтелектуальний капітал»

№	Автор, джерело	Визначення поняття «інтелектуальний капітал»
1.	Д. Даффі, [4, с. 52]	цілісні знання, якими володіє організація в особі своїх співробітників, а також у вигляді методологій, патентів, архітектур і взаємозв'язків;
2.	Б. Леонтьєв [5, с. 38]	сукупність наявних у суб'єкта законних прав на результати його творчої діяльності, його природних і придбаних інтелектуальних здібностей і навичок, а також накопичені ним бази знань і корисних відносин з іншими суб'єктами;
3.	Д. Клейн, Л. Прусак [6, с. 86]	інтелектуальний матеріал, формалізований і зафіксований, що використовується для виробництва більш цінного продукту;
4.	Х. Макдональд [7, с. 56]	знання, які є в організації і можуть бути використаними для підвищення власної конкурентоспроможності;
5.	Ю. М. Воробей [8, с. 40]	категорія, що характеризує економічні відносини, які виникають з приводу формування, використання й відтворення людського інтелектуального капіталу, інтелектуальних ресурсів та інтелектуальних продуктів з метою отримання доходу в процесі економічного розвитку;
6.	О.О. Стрижак [9, с. 5]	сукупність здібностей та знань, які мають економічну цінність і використовуються у виробничій системі, орієнтованій на задоволення потреб суспільства, з метою створення інноваційного потенціалу та одержання доходу;
7.	Н. М. Притуляк [10, с. 27]	частка інноваційних (креативних) трудових ресурсів, накопичені конкурентоспроможні та якісні знання, інноваційна система, об'єкти інтелектуальної власності та інноваційні технології в усіх сферах життєдіяльності та економіки, якість життя, які у сукупності забезпечують в умовах глобалізації конкурентоспроможність економіки країни (регіону) та держави на світовому ринку;
8.	Л. Едвінсон, М. Мелоун [11]	усі ресурси, що не піддаються традиційним оцінкам і складаються із сукупності людського і структурного капіталів.

Примітка. Систематизовано автором.

Як бачимо з таблиці 1, багато вчених зупиняються на поясненні інтелектуального капіталу як нематеріального активу організації, сукупності знань працівників, інтелектуальних активів, здібностей, які мають економічну цінність та приносять дохід. Однак даний аспект не розкриває сутності інтелектуального капіталу на рівні регіону. Тому, на нашу думку, варто звернути увагу на визначення двох авторів (О.О. Стрижак, Н. М. Пригуляк), які найбільшою мірою пояснюють сутність інтелектуального капіталу регіону.

Загалом, в науковій літературі немає єдиного підходу до трактування інтелектуального капіталу. Найбільш поширені з них наведені у таблиці 2.

Таблиця 2

Наукові підходи до визначення інтелектуального капіталу

№	Підхід	Характеристика	Представники
1.	структурний	Сутність інтелектуального капіталу пояснюється в розкритті його структурних елементів	Л. Едвінсон, М. Мелоун, Д. Даффі, Б. Леонт'єв, Д. Клейн, Л. Прусак
2.	функціонально-структурний	Інтелектуальний капітал формується через взаємодію його складових частин і визначається як знання, що дають нову вартість	Х. Макдональд
3.	термінологічний	Інтелектуальний капітал визначається як нематеріальний актив	Е. Брукінг
4.	ресурсний	В основі категорії інтелектуальний капітал закладено ресурсний склад: людський капітал, організаційний капітал, клієнтський капітал, інформаційний капітал	Ю. Левченко, Б. Леонт'єв
5.	практичний	Інтелектуальний капітал здатний реалізуватися в практичну діяльність	С. Ілляшенко
6.	відтворення нової вартості	Інтелектуальний капітал досліджується зі сторони можливості створити нову збільшену вартість організації, отримати конкурентні переваги, збільшити прибутковість.	О. Корнух, В. Пожуєв

Примітка. Складено автором.

Виходячи з вищесказаного, можна виділити такі особливості розкриття сутності інтелектуального капіталу:

- по-перше, деякі науковці визначають інтелектуальний капітал через розкриття його структури (Л. Едвінсон, М. Мелоун, Д. Даффі, Б. Леонт'єв, Д. Клейн, Л. Прусак), однак даний підхід не повністю розкриває економічну природу досліджуваної категорії,
- по-друге, визначення інтелектуального капіталу відбувається через взаємодію його елементів (Х. Макдональд), а також аналізу його призначення,
- по-третє, частина науковців (Ю. Левченко, Б. Леонт'єв та ін.) тлумачать інтелектуальний капітал через розуміння сутності категорії капіталу як певного вкладення (ресурсу), що приносить прибуток та створює нову вартість (О. Корнух, В. Пожуєв).

Вважаємо за доцільне звернути увагу на основних економічних аспектах інтелектуального капіталу (рис. 1). Так, інтелектуальний капітал виступає системою, що складається з сукупності взаємопов'язаних елементів. Також він є цінністю – активом, що приносить дохід. Крім цього, інтелектуальний капітал розглядається як процес відтворювальних характеристик, пов'язаних з кругообігом, та результат, тобто приріст у процесі споживання і наслідок процесу кругообігу.

Рис. 1. Економічні аспекти дослідження інтелектуального капіталу

Примітка. Складено автором за даними [12, с. 62].

Перед тим, як давати власне визначення сутності інтелектуального капіталу зупинимось більш детально на характеристиці його структури. Л. Едвінсон і М. Мелоун були першими, хто спробував систематизувати складові інтелектуального капіталу. У його структурі вони виділили дві категорії: «людський» і «структурний».

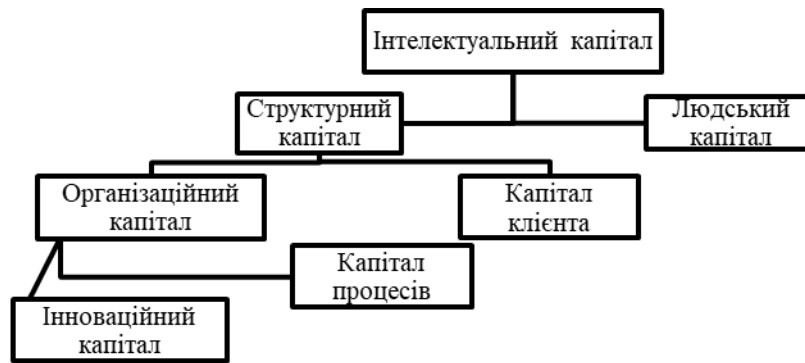

Рис. 2. Структура інтелектуального капіталу (за Л. Едвінсоном та М. Мелоуном)

Джерело: [12, с. 434].

Згідно із поданою схемою (рис. 2) до структурного капіталу науковці відносять організаційну структуру, бази даних, інтелектуальну власність та взаємозв'язки з клієнтами та споживачами, тобто усі технічні й комунікаційні засоби, за допомогою яких працівники втілюють свої ідеї у життя. Разом з цим, людський капітал Л. Едвінсон та М. Мелоун пояснюють як знання, практичні навички, досвід, уміння, творчі здібності, моральні цінності, філософія підприємства, культура праці. Варто відзначити, що дана структура має деякі неточності. Зокрема, науковці не віднесли до людського капіталу такі важливі елементи як здоров'я людини, її соціальні, психологічні та фізіологічні особливості.

Перевага наукоємної організації полягає у перетворенні, перебуванні активів людського капіталу, знань, інновацій в технологічний і матеріальний капітал, яким організація може володіти, розпоряджатися та яким може користуватися. Таким чином, людський капітал займає головне місце в структурі капіталу, будучи його активним, провідним елементом [13, с. 71].

Наступний елемент інтелектуального капіталу – це технологічний капітал. Технологія – це одна з форм знання [13, с. 71]. Дане визначення акцентує увагу на технологічному прогресі й технологічних знаннях як формі капітального ресурсу виробництва, при цьому технологічні знання спираються на певний базовий рівень.

Крім зазначених, ще однією складовою інтелектуального капіталу є соціальний капітал, який складно пов'язати з будь-якими витратами й суб'єктами власності. За аналогією з фізичним і людським капіталом, втіленим у знаряддях праці та персоналу організації, соціальний капітал дає можливість підвищити продуктивність праці [14, с. 102].

Загалом, соціальний капітал визначається як внесок соціальної організації суспільства у виробництво й економічне зростання. Зі свого боку, соціальний капітал характеризується тим, що кожен економічний суб'єкт (індивід, організація, підприємство, держава) об'єднаний у систему соціально-економічних відносин. Це капітал комунікацій, спілкування, співпраці, взаємодії, взаємної довіри та взаємодопомоги, сформованого у просторі міжособових економічних і соціальних відносин. Тому соціальний капітал варто трактувати як частку капіталу відносин, так як він включає сформовані відносини організаційно-економічного і соціально-економічного характеру: форми розподілу праці й управління виробництвом, характер і форми привласнення ресурсів та результатів виробництва [13, с. 72].

Наступним елементом інтелектуального капіталу є клієнтський (К.-Е. Свейбі, Л. Едвінссон, Е. Брукінг). Поняття клієнтського капіталу включає сукупність замовників та покупців організації, а також намагання її працівників розвивати відносини з покупцями й замовниками [13, с. 73].

Вищезазначені елементи інтелектуального капіталу схематично показано на рис. 3.

Рис. 3. Загальна структура інтелектуального капіталу

Джерело: [13, с. 73].

У таблиці 2 наведено інші погляди щодо структурування інтелектуального капіталу.

Таблиця 2

Способи структурування інтелектуального капіталу	
Автор	Структура інтелектуального капіталу
А. Брукінг	Ринкові активи, активи інтелектуальної власності, гуманітарні активи, активні інфраструктури.
К. Е. Свейбі	Зовнішня структура (тісні взаємовідносини між підприємствами), внутрішня структура (культура та традиції фірми, інформаційні мережі), індивідуальна компетентність.
Д. Дж. Скріме	Людський капітал, структурний капітал, капітал клієнта.
А. Л. Гапоненко	Клієнтський капітал, організаційний капітал, людський капітал
В. Д. Базилевич	Людський капітал, структурний капітал: клієнтський капітал (ринковий, брендовий), організаційний капітал.

Джерело: [15, с. 110].

Розглянувши різні думки науковців [16, с. 20; 17, с. 93] щодо складових інтелектуального капіталу, пропонуємо з погляду розвитку інтелектуального капіталу на рівні регіону його структуру представити у такій формі (рис. 4):

Рис. 4. Структура інтелектуального капіталу регіону

Примітка. Складено автором.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, проаналізувавши різні наукові праці щодо сутності, структури та особливостей формування і розвитку інтелектуального капіталу, можна сформулювати узагальнене визначення інтелектуального капіталу регіону. Інтелектуальний капітал регіону – це комплекс наявних знань, інтелектуальних ресурсів, можливостей та продуктів, яке перебуває у власності економічно активного населення, здатного створювати додаткову вартість, забезпечуючи цим розвиток економіки регіону.

Отже, інтелектуальний капітал регіону є основою продуктивних сил сучасного суспільства та головним ресурсом стратегічного розвитку регіонів в умовах економіки знань. Перспективою подальших досліджень буде вивчення та пошук практичних аспектів управління інтелектуальним капіталом на регіональному та національному рівнях.

Література

1. Мочерний С. В. Економічний словник-довідник. К. : Феміна, 1995. 368 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови. уклад. В. Бусел. К. : ВТФ "Перун", 2003. 1440 с.
3. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку : Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу ; пер. з англ. В. Старка. К. : Вид. дім «Києво-Могил. акад.», 2011. 242 с.
4. Даффі Д. Людський капітал, 2000. № 6. С. 52–54.
5. Леонтьев Б. Нова економічна парадигма. Журн. для акціонерів, 2000. № 12. С. 37-43.
6. Козинець Г. О. Теоретичні підходи до визначення сутності інтелектуального капіталу. Економіка та держава. 2013. № 9. С. 85-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2013_9_22.
7. Комаров І. Інтелектуальний капітал. Персонал, 2000. № 5. С. 54-62.
8. Воробей Ю. М. Сутність, структура та функції інтелектуального капіталу компанії. Молодий вчений, 2016. № 4. С. 39-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_12.
9. Стрижак О.О. Формування інтелектуального капіталу підприємства : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01. Х, 2004. 23 с.
10. Пritуляк Н. М. Класифікація інтелектуального капіталу – методологічний аспект внутрішньофірмового управління. Економіка України. 2015. № 10. С. 23-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_10_3.
11. Edvinsson L., Malonic M.S. Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. Harper Collins, 1997. 240 p.
12. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність : підручник. 3-є вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2014. 671 с.
13. Попело О. В. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект і сучасні тенденції розвитку в Україні. Економіка і регіон. 2015. № 2. С. 66-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2015_2_14.
14. Торба О. В. Інтелектуальний капітал підприємств: сутність, оцінка, структура. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Економіка. 2016. Т. 24, вип. 10(2). С. 97-105. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2016_24_10\(2\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2016_24_10(2)_16).
15. Уляницький З. В. Проблеми управління інтелектуальним капіталом та способи їх вирішення. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 769. С. 108-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_769_18.
16. Янишівський В.М. Методичні підходи до інтегральної оцінки інтелектуального капіталу регіону. Демографія та соціальна економіка : науково-економічний та суспільно-політичний журнал. НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи. Київ, 2010. № 2 (14). С. 16-25.
17. Ілляшенко С.М. Актуальні проблеми управління інтелектуальним капіталом підприємства. Механізм регулювання економіки. 2008. № 2. С. 92-102.

References

1. Economic Dictionary and Reference Book. K. : Femina, 1995. 368 p.
2. Great Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language. V. Busel. K. : Perun, 2003. 1440 p.
3. Schumpeter J. A. Theory of Economic Development: A study of profits, capital, credit, interest and the economic cycle; translated from English by V. Stark. Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy Publishing House, 2011. 242 p.
4. Duffy D. Human capital, 2000. № 6. P. 52-54.
5. Leontief B. New economic paradigm. Journal for shareholders, 2000. № 12. P. 37-43.
6. Kozinets G. Theoretical approaches to defining the essence of intellectual capital. Economy and state. 2013. № 9. С. 85-88. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2013_9_22.
7. Komarov I. Intellectual capital. Personnel, 2000. №5. P. 54-62.
8. The essence, structure and functions of the company's intellectual capital. Young scientist, 2016. № 4. P. 39-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2016_4_12.
9. Stryzhak O.O. Formation of intellectual capital of the enterprise: PhD thesis: 08.06.01. X, 2004. 23 p.
10. Prituliak N. Classification of intellectual capital - a methodological aspect of internal management. Ekonomika Ukrainy. 2015. № 10. С. 23-31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2015_10_3.
11. Edvinsson L., Malonic M.S. Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value by Finding Its Hidden Brainpower. Harper Collins, 1997. 240 p.
12. Bazylevych V.D. Intellectual property: a textbook. 3rd edition, revised and supplemented. K. : Znannya, 2014. 671 p.
13. Popelo O. Intellectual capital: theoretical aspect and current trends in Ukraine. Economy and region. 2015. № 2. P. 66-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econrig_2015_2_14.
14. Torba O. Intellectual capital of enterprises: essence, evaluation, structure. Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Economics. 2016. Vol. 24, Issue 10(2). P. 97-105. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2016_24_10\(2\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumov_2016_24_10(2)_16).
15. Uliaritskyi Z. Problems of intellectual capital management and ways to solve them. Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and problems of development. 2013. № 769. P. 108-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_769_18.
16. Yanishivskiy V. Methodological approaches to the integrated assessment of the intellectual capital of the region. Demography and social economy: scientific, economic and socio-political journal. NAS of Ukraine, Ptukha Institute of Demography and Social Studies. Kyiv, 2010. № 2 (14). P. 16-25.
17. Ilyashenko S.M. Actual problems of enterprise intellectual capital management. Mechanism of regulation of economy. 2008. № 2. P. 92-102.